
DIDŽIŲJŲ SKARŲ PUOŠYBA LIETUVOJE: KUTAI

Inga Nėnienė

Vytauto Didžiojo universitetas, S. Daukanto g. 28, 3000 Kaunas, Lietuva

ĮVADAS

Didelis stačiakampis audeklas – skara Europoje atėjo į madą XVIII a. pabaigoje ir buvo madingas visą XIX amžių¹. Lietuvoje XIX–XX a. I pusėje didelė vilnonė ar pusvilnonė skara tapo viena iš pagrindinių kaimo moterų viršutinės aprangos dalių. Vienspalvės ir daugiaspalvės, dryžuotos, languotos ir gėlėtas skaros moterys įvairiais būdais siautėsi ant galvos ir pečių, kad apsisaugotų nuo atšiauraus oro. Tuo metu skarų įsigijimas buvo ir prestižo reikalas. Jos buvo moterų audžiamos namuose, užsakomos pas audėjus, perkamos miestelių krautuvėse. Skirtingose Lietuvos vietose šie užsupalai vadinti *skara*, *kuska*, *lakats*, *vilnonė*, *didskarė*, *skepeta*, *lopinyš*, *skusta*, *rūbelis*, *gūnia* ir kt. Skarose gausu ne tik spalvų bei audinio ornamentikos. Neatsiejama jų vaizdo dalis yra kutai. „Kokia skara be kutų!“, „Skara be kutų – kaip paklodė“, – dažnai etnologinių ekspedicijų metų tekdavo girdėti tokias moterų nuomones. Kutai yra gana ryškus šios aprangos akcentas. Kutus turi ir kiti tradiciniai liaudies tekstilės dirbiniai: prijuostės, juostos, šalikai, pirštinės, rankšluosčiai, lovatiesės, staltiesės ir kt. Tačiau šis gana gausios įvairovės tekstilės elementas kol kas susilaukė nedaug tyrinėtojų dėmesio.

Bene pirmasis į kutų pynimo meną dėmesį atkreipė 1934 m. A. Tamošaitis². Jis pastebėjo pintų kutų estetinę ir praktinę reikšmę audeklo visumai: „Drobė papuoštais kraštais atrodo daug malonesnė, nes nuobodį, lygi krašto linija, atitinkamai siūlų pynutes sulanksčius, sukarbavus, virsta vingiuota, ritmiška, gyva. <...> turi ir praktiškų savybių: audinys neplūšėja, siūlai neyra ir kraštas įgauna stiprumą“. Nurodė sinoniminius kutų pavadinimus – *makrai*, *užgaliai*. Kutų pynimo raštų raidą paaiškino evoliucionistiniu požiūriu: „Pirmiausia buvo išrišami tik keturkampiai langeliai, paskui pereita prie sudėtingesnio rašto. Tad, aišku, juo raštas paprastesnis, juo kutai senesni“. Išlikusių raštų archaiškumą motyvavo praktiniu požiūriu: kutuoti kraštai lėčiau susidėvėdavo nei audeklas, todėl būdavo atkerpami ir vis prisiuvami prie naujo audeklo. Prie savo teksto pateikė 24 interjero audekluose rastų pintų kutų iliustracijų. A. Tamošaitienė 1939 m. išleistoje knygelėje „Mūsų rankdarbiai“ pateikė istorinių žinių apie kutus³. Autorė pažymėjo, kad juos jau pynė senovės Asirijoje, o gražiausi kutai buvo pinami renesanso ir rokoko klestė-

jimo laikais. Dar paminėjo lietuviškų kutų pavadinimo *makrai* galimas sąsajas su Arabijos krašte paplitusiu pynimo būdu *macrame* (makramė). Kaip „grynai lietuvišką“ šios technikos pavadinimą nurodė *užgaliai*. Tamošaitienė pabrėžė pintų kutų estetinę reikšmę: „Paryškina ir pagražina patį daiktą, suteikia jam išskilmingesnę išvaizdą“. Jų atlikimo raidą siejo su tam tikrais to laiko ekonominiais veiksniais: „Senovėje <...> jiems pinti brangių, savo rankomis verptų, siūlų nevertodavo, o visokius kutus stengdavosi išpinti iš likusių prie audeklo siūlų galų. Vėliau, kada siūlai pasidarė nebe toki brangūs ir kada audeklai pirkti fabrikuose kutų galuose nebeturėjo, imta dirbti atskirus kutus. Šitokiais kutais pradėta apipinti visi audeklo kraštai“. Autorė trumpai aprašė, kaip audeklų kraštuose pinami, rišami kutai. Vėliau kiti tyrinėtojai, rašę apie tekstilės dirbinių puošybą, tik fragmentiškai paminėdavo kutus kaip vieną iš puošybos elementų. Iš apžvelgtos literatūros apie kutus matyti, kad dažniausiai minėti lovos audeklų, rankšluosčių, prijuosčių, nuometų pinikai su kutais. Skarų kutai mūsų etnologų visai netyrinėti.

Šis tekstilės elementas įvairiai naudojamas daugelyje pasaulio kultūrų. Išskyla klausimas, kokie šios universalios realijos lokaliniai pavidalai sutinkami Lietuvoje? Tad darbo tikslas yra ištirti ir susisteminti XVIII a. pabaigos – XX a. lietuvių moterų šiltųjų užsupalų – skarų puošybą kutais. Straipsnyje sprendžiami tokie uždaviniai: 1) nustatomos kutų ir mazgų sąsajos, 2) trumpai apžvelgiamas kutų naudojimas etninėse kultūrose, 3) išskiriami kutų tipai, būdingi Lietuvos skaroms, ir jų paplitimas Lietuvoje. Tyrimui naudoti Lietuvos dailės muziejaus (LDM), Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus (ČDM), Rokiškio kraštotyros muziejaus (RKM) didžiųjų skarų kolekcijos, autorės atlikti lauko tyrimai 1996–1998 m. Vilniaus, Kauno, Garliavos miestuose, Varėnos rajono Matuizų seniūnijoje⁴. Iš viso ištirtos 425 skaros. Surinkti duomenys buvo kartografuojami. Žemėlapyje likę tušti rajonų ploteliai rodo, kad neturėta duomenų iš šių vietovių. Palyginimams ir sąsajoms pasitelkta tautosakinė, enciklopedinė, etnografinė, dailėtyrinė literatūra.

KUTAI IR MAZGO REIKŠMĖS

Kutų pavadinimai

Lietuvoje sutinkami įvairūs papuošimų iš siūlų, audinio ar nėrinio pakraščiuose pavadinimai: *kutai*, *kutos*, *kutosai*, *užgaliai*, *spurgai*, *puškai*, *makrai*, *maknos*, *trapkai*. Sudėtingesnio pynimo ir rišimo kutai dar buvo vadinami *mazgučiais*, *karbatkomis*⁵. Gausiai išpinti kutai dabar vadinami bendrinio *pinikų* pavadinimu. Pagal atlikimo būdus išskirtos dvi pinikų rūšys: *sumazgyti* (rišami mazgais, makramė tipo) ir *sumastyti* (išpinti be mazgų)⁶.

Skarų kutai dažniausiai vadinti kutais, kutosais, spurgais, puškais, makrais, trapkais. Pavadinimai, giminingi su kitų kalbų žodžiais, gali teikti papildomą informaciją apie kutų kilmės ir plitimo kelius. Dzūkijoje paplitę pavadinimai makrai ir trapkai. Žodis „makrai“ kildinamas iš baltarusiškų kutų pavadinimų – *махор*, *мохра*⁷; giminingi pavadinimai yra ir rusų, čekų, ukrainiečių kalbose – *махра*⁸. Jų kilmę galima sieti su *makramė* (pinikai, mazginiai nėriniai). Yra įvairių nuomonių apie *makramė* pavadinimo kilmę. Dažniausiai minima, kad *makramė* kilo arba iš XIX a. arabų termino *miqramah*, kuris reiškia šydą, vualį, arba iš turkų

maqramah, reiškiantį rankšluostį. Jie buvo puošti mazgytais kutais⁹. Panašaus turkų žodžio *mahrma* viena iš reikšmių yra didelė dryžuoto rašto skara¹⁰. *Makramė* mazgai jūrininkų žodyne geriau žinomi kaip *Maknamaros nėriniai*¹¹. Šie pavadinimai turi fonetinių sąsajų. *Trapkų* pavadinimas kilo iš rusų kalbos žodžio *тряпка*, reiškiančiu atspurusiais pakraščiais skudurėlį, skurlį. Žodis *кымác* baltarusių kalboje reiškia irgi papuošimą kutu¹². Tą pačią reikšmę šis žodis seniau vartotas ir Lenkijoje¹³. Tiek Latvijoje, tiek Šiaurės ir Šiaurės rytų Lietuvoje papuošimus iš siūlų vadina panašiai: *spurgais*, *puškais*. Suvalkijoje, kur pečių užsupalai vadinti skepetomis, rankšluosčių pinikai buvo vadinami *skaromis*¹⁴. Rytų Latvijoje kutus irgi kartais vadina *skara*. M. Miliuvienės ir M. Slavos nuomone, įmanoma, kad nuo šio žodžio kilo pečių apdangalo pavadinimas¹⁵. Galimas ir atvirkščias aiškinimas: juk apie nudriskusį, nuplyšusį rūbą ir audeklą sakoma, kad jis yra *skarmalas*, *nuskaręs*. *Maknų* pavadinimas, K. Sirvydo paminėtas pirmajame lietuvių kalbos žodyne¹⁶, dabartinėje lietuvių kalboje nunyko. Iš lotyniškųjų paaiškinimų matyti, kad šį žodį Sirvydas šalia žodžio *tūba* vartoja gauruotoms, pūkuotoms, suveltoms ir susuktoms vilnonėms sruogoms apibūdinti. *Kuto* reikšmę žodyne įrašė šalia lotyniško paaiškinimo: „Mazgas ar mazgelis gauruotas“¹⁷. K. Pakalka, parašęs paaiškinimus Sirvydo žodynams, nurodo dar vieną papuošimo iš siūlo, spurgo pavadinimą – *kukcikas*¹⁸. Iš pavadinimų paplitimų matome, kad vieni jų ta pačia reikšme išplito kelių šalių teritorijoje, antri gyvuoja skirtingomis, bet asociatyviai artimomis reikšmėmis, tretieji – anksčiau buvę, dabartinėje kalboje nebe-vartojami. Iš visų paminėtų pavadinimų bendrinėje lietuvių kalboje įsivyravo kutų pavadinimas.

Mazgų prasmės

Audeklo kraštai aptaisomi kutais naudojant tam tikrus pluošto sruogų sutvirtinimo, surišimo elementus. Dažniausiai naudojamas elementas – mazgas. Elementariausias mazgas padaromas iš vienos sruogos. Ji sulenkiamą kilpos forma, vienas sruogos galas prakišamas pro ją ir kilpa užveržiama. Šiame darbe jis taip ir bus vadinamas – *paprastasis užveržtinis mazgas*. Kitas dažnai naudojamas mazgas – literatūroje vadinamas *Heraklio, rifo*. Šis mazgas, susidedantis iš dviejų, kairiojo ir dešiniojo, pusmazgių, turi ir kitų dažnai vartojamų pavadinimų: *kvadratinis, tikrasis, tvirtasis, plokščiasis, bendrasis, įprastinis*¹⁹, *jūreiviškas*²⁰, *atsiskyrelis*²¹. Lietuvoje šis mazgas vadinamas *tikruoju*; dažnai juo moterys susiriša skarelės kampus po smakru. Pavyzdžiui, Aukštaitijoje apie XX a. vidurį jei šio mazgo moteris nemokėdavo susirišti, tai sulaukdavo ir neigiamo požiūrio²². Atsitiktinai ar ne, šie du paminėti mazgai (paprastasis užveržtinis ir tikrasis) dažnai sutinkami ir tradicinių šiltųjų skarų kutuose. Vienoje skaroje gali būti penki šimtai mazgų ir daugiau. Žinoma, dabar tai dekoratyvinė detalė, bet gal yra pamiršta kokia nors kita jų reikšmė?

Manoma, kad dekoratyvinis mazgymas kilo iš buitinio ar net maginio, religinio mazgų rišimo. Įvairiose tautose mazgai turėjo nemažai simbolių prasmų. „Mazgas dažnai simbolizuoja jungtį, sąsajas, taip pat ryšį su globojančiomis jėgomis, tačiau esti ir komplikacijų bei kliūčių įvaizdis“. Pavyzdžiui, XVI amžiuje,

kad „surištų“ vėjus, jūrininkai rišo paprastuosius užveržtinius mazgus ant virvės ir ją laikė laive (1 pav.). Egiptiečiams tikrasis mazgas simbolizavo gyvenimą bei nemirtingumą²³. Kaip rašoma „Moterų simbolių ir šventų objektų žodyne“, senovės Romoje aukštam šventikui drausta nešioti bet kokį mazgą, kad nebūtų suvaržytas jo viešpatavimas, moterims drausta rišti mazgus ar sukti siūlus ant verpsčių einant per javų lauką, kad „nesurištų“ derliaus. Manoma, kad burtininkės magišku mazgu gali uždaryti burną, gerklę, akis ir kitas kūno dalis, valdyti atmosferos reiškinius. Tikėta, kad galima išgydyti ligas rišant septynis ar devynis mazgus ant siūlo ir tariant tam tikrą vardą²⁴.

1 pav. Burtininkas perduoda jūrininkui virvę, surištą trimis mazgais, reiškiančiais vėjus: palankius (gydomuosius) ir nepalankius (priešingus). O. Magnuso medžio raižinys, 1555. U. Becker, *Simbolių žodynas*, Vilnius, 1996, p. 151.

Mazgai turėjo simbolių reikšmių lietuvių liaudies papročiuose, tikėjimuose. Etnologės A. Vyšniauskaitės duomenimis, tiek lietuviai, tiek tautos kaimynės, siūdami mirusiojo įkapes, nemegzdavo mazgo, kad „vėlė išsilaisvintų iš žemės vargų“²⁵. Užkeiktų mazgų rišimas javuose buvo laikomas ligų šaltiniu²⁶. Tikėta, kad tam tikru momentu surištą mazgą suteikia galių: jeigu pirmąkart pamatęs gandra užmegsi mazgelį, „būsi protingas ir drugys tavęs nelies“²⁷.

E. Usačiovaitė atskleidė simbolinę mazgo reikšmę lietuvių pasaulėjautoje ir parodė, kad mazgo atitikmuo grafiškai buvo vaizduojamas jaunosios kraičio skrynių puošyboje. Ji mano, kad mazgas reiškė gyvybės (pasaulio) medžio idėją ir daro išvadą: „Mazgų mazgymas ir dengimas audeklu šeimyninėse apeigose – tai mitinio pasaulio kūrimo apeiginiai atitikmenys“²⁸.

Maginio rišimo liekanų dar žinoma Lietuvoje XX a. pabaigoje žmonių tikėjimuose bei vaikų žaidimuose. Pavyzdžiui, norint iš nosies tekantį kraują sustabdyti, ant kaklo rišamas raudonas siūlas, o ant riešo rišama virvutė su mazgais, kad išsipildytų norai²⁹. Daugelis dar žino „atminimo“ mazgelius, kurie buvo rišami nosinaitės kampelyje, norint ko nors neužmiršti. Įvairus mazgų naudojimas rodo, kad tam tikrą prasmę mazgas įgauna konkrečiame kontekste ar tikslingame veiksmo. Iškyla klausimas: kokį pritaikymą turėjo vienas iš mazgymo pavidalų – kutai?

Kutų pritaikymas

Įvairių kultūrų aprangos tyrinėjimai atskleidžia seną kutų gyvavimo tradiciją. Ilgų kutų juostelė galėjo būti pirminė kūno pridengimo forma. Lenkų mokslininkas Kazimierz Moszyński pateikė teoriją, pagal kurią moteriška prijuostė palaipsniui išsivystė iš ilgų kutų³⁰. Tai patvirtina prancūzų mokslininko François Boucher'o nuomonė, kad vėlyvojo paleolito laikotarpio (40000–8000 m. pr. Kr.) ant vadinamosios Veneros statulėlės šlaunų matomi išilginiai ruoželiai yra juosmens rūbo rūšis, padaryta iš austos juostelės su kutais. Šį pavyzdį jis sugretina su kutų sijonėliu, rastu merginos kape Danijoje iš ankstyvojo bronzos amžiaus laikotarpio (1400 m. pr. Kr.)³¹. Tuo metu jau mokėta austi medžiagas, ir praktiniu požiūriu, atrodo, dėvėti tokio pobūdžio aprangą būtų neracionalu. Tai leidžia manyti, kad kutai turėjo nemažai efemerškų prasmų. Aišku, neatmetama ir estetinė šio elemento funkcija, kuri vėlgi formavosi pagal to meto žmonių padiktuotas aktualijas. Gerai žinoma, kad daugelio tautų archainiai papročiai turi simbolinį turinį. Simbolių kalboje gausiai naudoti ir tekstilės elementai (aprangos dalys, audeklai, rankšluosčiai). Pavyzdžiui, tradicinės lietuvių tekstilės elementai neverbalinėje komunikacijoje galėjo simbolizuoti jausmų raišką, socialinės gerovės siekį, socialinės savimonės raišką, amžių, lytį, šeiminių padėtį³². Kutų naudojimas atskleidžia ir su tikėjimais, religija bei magija susijusias funkcijas.

Senosiose civilizacijose kutai išreiškė ypatingą socialinę padėtį, dažnai – religinį rangą. Šumerų karalių užsupalai būtinai turėjo gražiai krintančius, tankius kutus. Babilono ir Asirijos kultūrose didysis viziris išsiskyrė ilgais kutais³³. Žydų religijoje kutai tapo irgi reikšmingu elementu. Jau Senajame Testamente nurodyta, kad apsiausto keturiuose kampuose būtų padaromi kutai – *tsitsith*. Juos rišdavo iš kelių baltų ir vieno mėlyno siūlo³⁴. Graikai kutais bjaurėjosi, o romėnams jie buvo religinio titulo ženklas³⁵. Viduramžių Europoje įsivyravo priešingi praeities kultūroms kriterijai. „Beveik iki XI–XII a. drabužiai nepabrėžė lyčių, amžiaus ir luomo skirtumų. Jie nepasižymėjo ir didele įvairove <...>“³⁶. Vėlesniais amžiais apranga tapo vienu iš pagrindinių elementų įvairiose visuomenės stratifikacijos sistemose, tačiau religinio kutų vaidmens nebeliko.

Pasaulio etninėse kultūrose yra daug pavyzdžių apie kutų maginę paskirtį. Greta apsauginių (nuo „blogos akies“, „piktų dvasių“) elementų – veidrodėlių, karoliukų, kriauklelių, varpelių, siuvinėtų ornamentų ir raudonos spalvos – mini mi odiniai arba iš siūlų kutai (*fringes, tassels*). Tikėta, kad jų judėjimas trikdo ir

klaidina blogas dvasias. Tai užfiksuota pas indėnus Šiaurės Amerikoje, Kinijoje, Pakistane³⁷.

Archainiai tikėjimai išvelgiami ir baltų tekstilės elementuose. Gausūs archeologiniai geležies amžiaus radiniai Latvijoje teikia žinių apie baltiškų skarų puošybinius elementus. Pavyzdžiui, viename skaros – *sagšos* fragmente rasti riešutų keimeriai (*jumiai*). Jie buvo įrišti sagšos kampo kutuose. V. Ąinterio nuomone, kabantys riešutėliai reiškė ne tik papuošimą, bet ir ryšį su senu tikėjimu, kad *Jumis* yra vaisingumo ir pilnatvės nešėjas³⁸. Lietuvoje keimerį žmonės nešiodavosi piniginėje, kad visada turėtų pinigų, o jei mergina ir vaikas kartu perkremta tokį riešutą, reiškė artėjančias vedības³⁹. Gal simbolių elementų bei ženklų būta ir senosiose lietuvių skarose?

Lietuvos archeologiniais duomenimis, I–XIII a. iš pradžių užsupalai turėjo įvairių puošybinių detalių: pakraščiai buvo puošiami žalvariniais cilindreliais, apaudžiami viena ar dviem vytinėmis juostelėmis, į skarą įaudžiamos žalvarinės grandinėlės, kampuose paliekami juostų kutai, kurie buvo kartais baigiami žalvarinėmis įvijomis ir kabučiais⁴⁰. Nemažai tokių detalių turi ir šio laikotarpio latvių skaros, kurių galai ištiesai papuošti kutais. Audinio siūlai suverti pro cilindrelius, įvijas, užausti ar kitokiu būdu užtvirtinami ir paliekami laisvai kaboti⁴¹. Gausėnis ar menkesnis puošimas kutais išliko ir vėliau. XVII amžiaus I pusėje Sirvydo sudarytuose trijų kalbų žodynuose yra pakankamai pavyzdžių su žodžiais, reiškančiais tekstilinės dangos kraštų apdailą siūlų kuokšteliais. Kutų tradicijos senumą patvirtina ir J. Matuliauskienės pastebėjimas apie XVII–XVIII a. bajorų dėvėtas rytietiškas juostas. Visoms Lietuvos ir Lenkijos valstybės ribose austoms Slucko juostoms buvo prisiuvami kutai, nors rytietiškos juostos kutų neturėjo⁴². Tai rodytų, kad jie buvo padiktuoti vietinio skonio. Kita vertus, kutai asocijavosi su kailių gaurais. Lietuvių bei slavų tautose kailiniai senovės sakralinėse apeigose turėjo lemti jaunosios poros vaisingumą⁴³. Gaurų, kutų ir skarų sąsajas rodo ir Sirvydo žodyno paaiškinimai. Jo žodyne „gauruoto, pasišiaušusio“ žodžio reikšmė siejama su „skarotu, skaročiumi“, gauruotas šuo iš lenkų kalbos verčiamas į „šuo skarotas“⁴⁴. Per kutus buvo galima užmegzti ryšį su anapusių pasauliu. Lietuvoje XIX a. tikėta, jog žmogus, kuris šermenų vakarą žiūrės į kertę pro rankšluosčio kutus, pradės matyti vėles, taps dvasregiu ir pan.⁴⁵ Rokiškyje užrašytas vaizdingas palyginimas, kad „vaivorykštė – laumės skaros spurgas“ rodo kutų sąsajas su mitine būtybe⁴⁶.

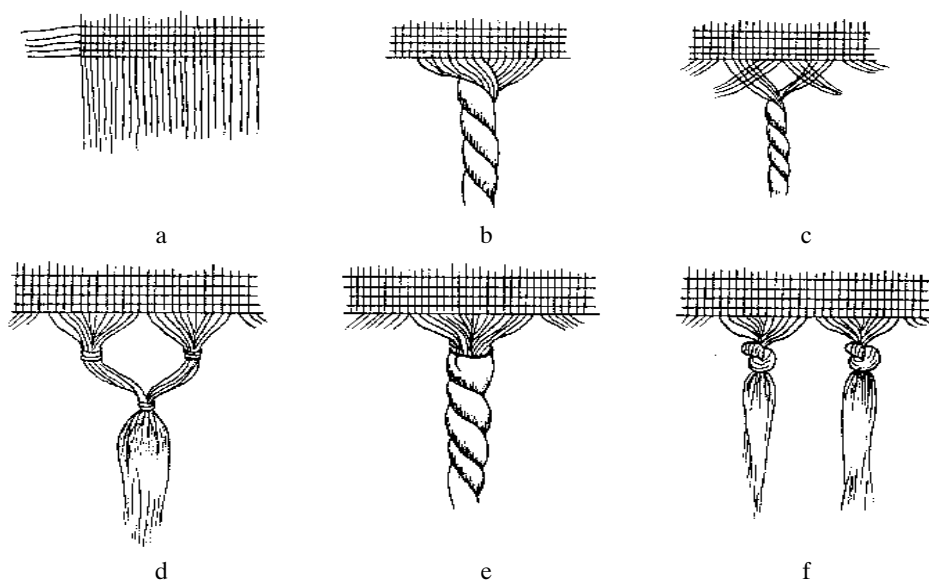
Šiuolaikinėje Vakarų kultūroje audeklo ar drabužio kraštų apkutavimas dažniausiai atlieka tik estetinę funkciją – siekiama pagražinti bendrą gaminio vaizdą. Galima teigti, kad nunyko A. Tamošaičio minėta praktinė kutų reikšmė audeklui – kraštai su kutais patvaresni. Tobulėjanti tekstilės pramonė pasiūlė naujus kraštų apdailos būdus, be to, keitėsi aprangos stiliai: XX a. apranga pasidarė paprastesnė ir lengvesnė tiek dėvėjimo, tiek atlikimo prasme.

XVIII a. pabaigoje – XX a. vilnonėse keturkampėse skarose dažniausiai kutai yra visuose kraštuose, tačiau pasitaikė namie austų skarų, kurių kutai buvo tik trijuose, dviejuose kraštuose arba visai be jų. Pagal skarų apkutavimo būdus galima išskirti tris tipus: 1) kutai sudaromi iš nesuaustų audinio metmenų ir ataudų siūlų, 2) kutai įneriami sruogomis, 3) kutai prisiuvami.

KUTŲ FORMAVIMAS LIETUVOJE XVIII A. PABAIGOJE – XX A. I PUSĖJE

Kutų formavimas iš audinio siūlų

Patys paprasčiausi ir dažniausiai randami kutai yra padaryti iš to paties audinio metmenų ir ataudų; vidutinis jų ilgis 8–14 cm. Jie buvo daromi audžiant: skaros galuose buvo paliekami neužausti metmenys, o šonuose – ilgoki ataudų siūlai (2 pav., *a*). Audėja šalia audinio metmenų norimo kutų ilgio atstumu į skietą įverdavo vieną kitą storesnį siūlą ir ausdama už jo užsukdavo kas trečią penktą ataudos siūlą. Išaudus skarą, metmenų siūlai buvo lygiai nukerpami, paliekant norimo ilgio kutus. Dažniausiai palaidi kutai skirstomi sruogelėmis. Sruogelė iš 1–3 cm audinio pločio perskiriama į dvi dalis ir suvejama kaip virvutė. Pavyzdžiui, skaros iš Panevėžio rajono viena kutų sruogelė užima 2 cm jos pločio. Jie padalyti pusiau ir susukti (2 pav., *b*)⁴⁷. Kartais pusiau padalytos siūlų sruogelės prieš susukant į virvutę buvo sukryžiuojamos – sukeičiamos vietomis (2 pav., *c*)⁴⁸ arba tos pačios sruogos siūlu vieną kartą apsukama ir užveržiama (2 pav., *e*). Kitas variantas – siūlų sruogelė prie audeklo krašto apsukama siūlu (2 pav., *d*) arba užmezgama *paprastuoju, užveržtiniu mazgu* (2, 3 pav., *f*). Tada ji perskiriama į dvi dalis ir sujungiama su gretima sruoga tuo pačiu būdu⁴⁹.

2 pav., *a-f*. Kutų formavimas iš neužaustų audinio siūlų.
2–12 paveikslus nupiešė ir iššifravo autorė

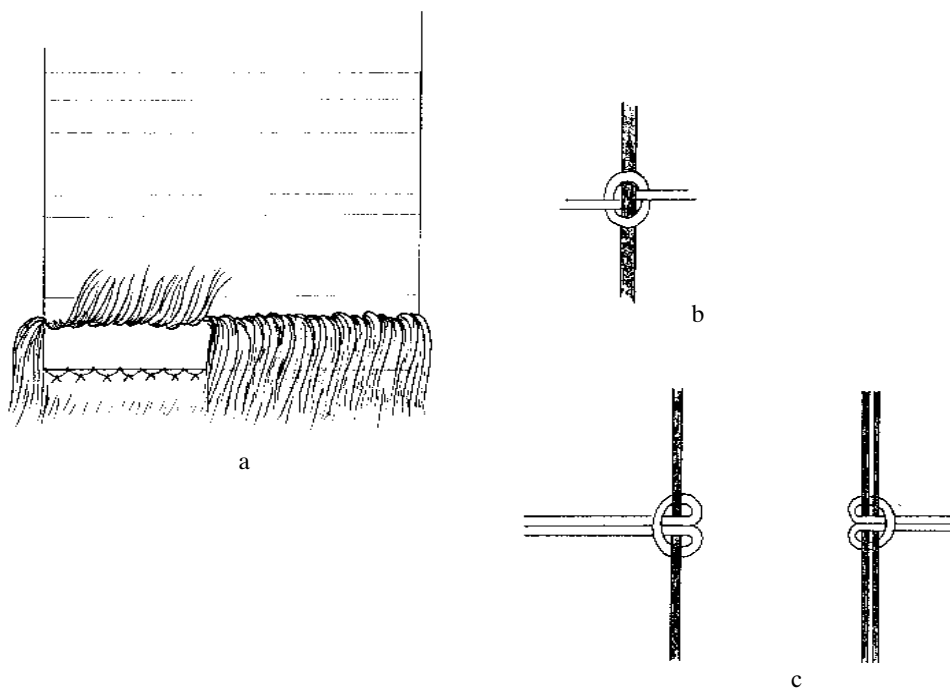

3 pav. Paprastasis užveržtinis mazgas

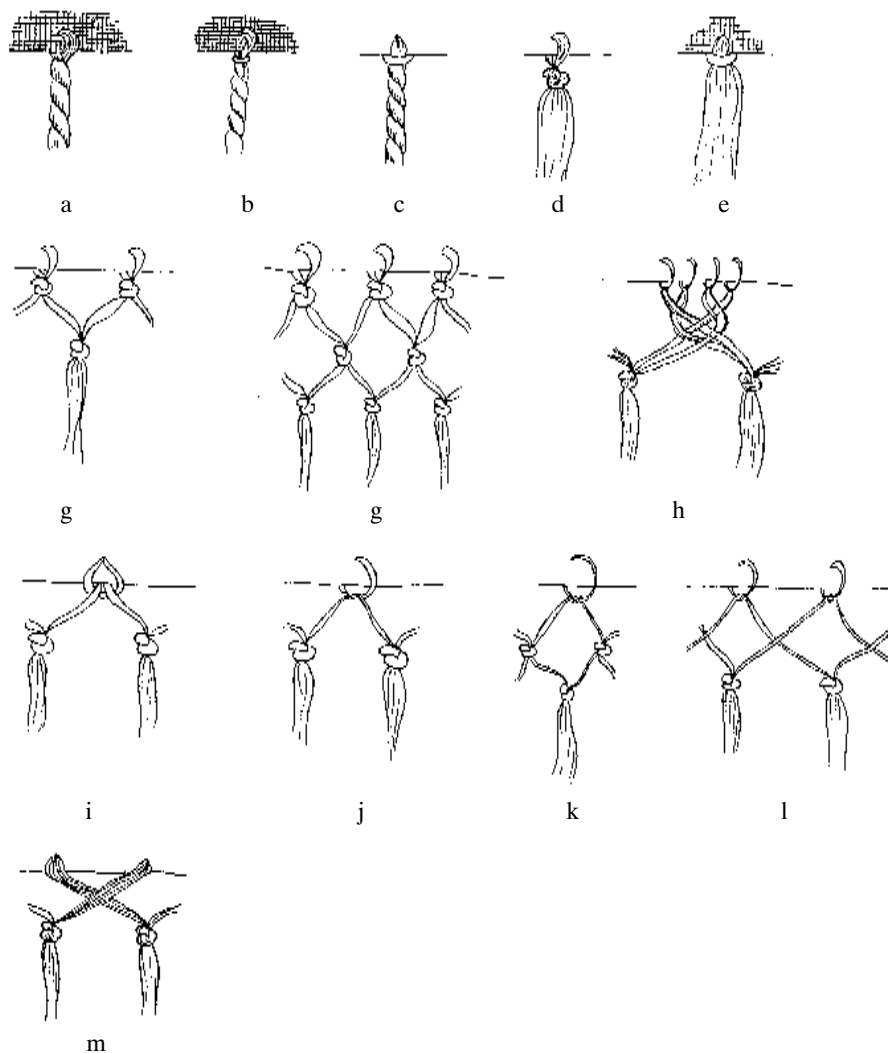
Kutų formavimas įteriant siūlų sruogas į audinio kraštą

Mus pasiekė XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios ryškiai dryžuotos žemaičių siaustės, vadintos *kilimu*, *gūnia*, su storais įvairiaspalviais kutais galuose. Jos stačiakampio formos (~ 92 x 204 cm), austos iš lininių metmenų ir vilnonių 4–8 spalvų dryžiais ataudų ripsu; turi savitus kutus. Audinio galuose pirmiausia buvo suraišijami mazgeliais metmenų siūlai viena ar dviem eilėmis (4 pav., *a*). Nuo galo kutai surišti 1–2 cm atstumu. Jie padaryti iš margai suktų siūlų sruogelių prie kiekvieno metmens arba dviejų metmenų siūlų atskirai: metmens siūlas apvyniojamas du kartus sruogele ir jos galai ištraukiami į skirtingas puses (4 pav., *b*)⁵⁰. (Literatūroje apie pinikus šis mazgas vadinamas *dvipusiu apmetimu*). Arba kas antra siūlų sruogelė rišama ant metmens siūlo iš kitos pusės *apmetamuoju* mazgu (4 pav., *c*)⁵¹. Kutai dėstomi 3–15 cm spalvotais tarpais, jų ilgis 9–13 cm. Tokie kutai stori, papurę.

Audžiant didelę kvadratinę skarą, galėjo neužtekti staklių pločio kutams sudaryti. Dėl to ar dėl kitų priežasčių jie buvo tvirtinami prie audinio šonų ir galų arba tik šonų, galuose juos darant iš metmenų. Paprasčiausias būdas: kutas padaromas iš sruogelės siūlų, kuri iki pusės įveriamą į audinio kraštą, perlenkiama ir susukama virvute (5 pav., *a*). Perverta siūlų sruogelė buvo užmezgama prie audinio krašto (5 pav., *b*, *d*) arba apvyniojama spalvotu siūlu (6 pav., *a*)⁵². Vieną

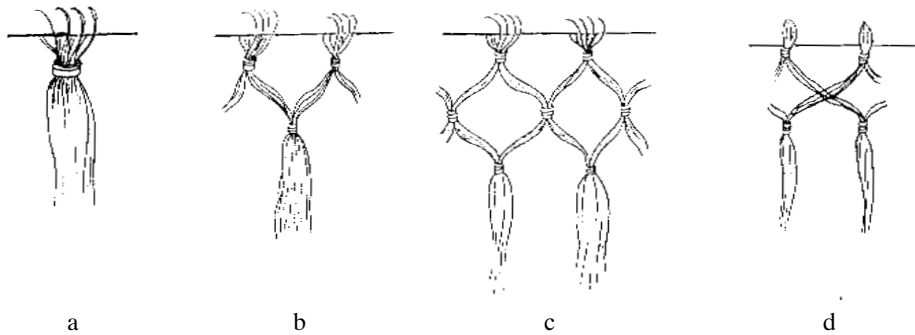
4 pav. Skersadryžių siausčių kutų rišimas: *a* – metmenų surišimas, *b* – sruogos užrišimas ant vieno metmens siūlo dvipusiu apmetimu, *c* – sruogos užrišimas ant vieno arba dviejų metmens siūlų apmetamuoju mazgu

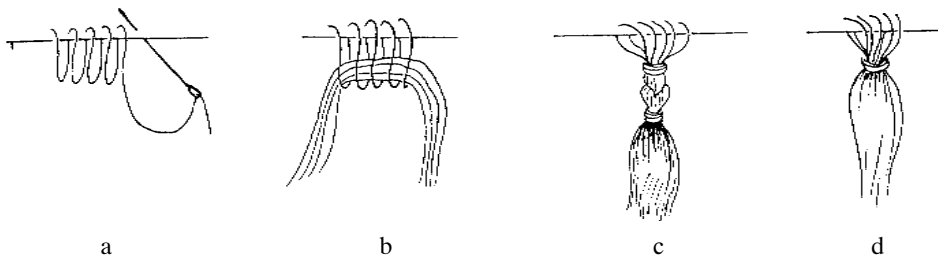
5 pav., a–m. Kutų įnėrimo būdai

kartą spalvotais siūlais apsukus sruogeles, jos vėl perskiriamos pusiau ir apsukamos kitos ar pasikartojančios spalvos siūlu (6 pav., *b*)⁵³. Kutai buvo perskiriama dar kartą ir vėl apvyniojami (6 pav., *c*)⁵⁴. Perverti ir surišti kutai buvo perpinant sukryžiuojami ir surišami mazgu (5 pav., *h*)⁵⁵.

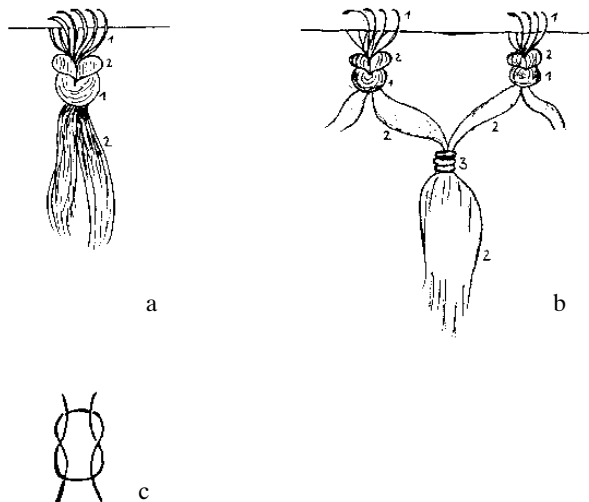
Kutas buvo daromas ir kitokiu būdu: prieš rišant sruogeles skaros kraštai buvo apsiuvami didelėmis kilpomis vienos spalvos siūlu. Skirstant tarpeliais, pro šias kilpas prakišamos kitokios spalvos siūlų sruogelės ir užtvirtinamos apsukant tos pačios arba trečios spalvos siūlu vienoje arba dviejose vietose (7 pav., *a*, *b*, *c*, *d*)⁵⁶. Skaros iš Skuodo rajono nuo kutų sruogelės viena per kitą sunertos (8 pav., *a*)⁵⁷, o skaros iš Mažeikių rajono tokiu būdu pritvirtinti kutai perskirti pusiau ir apvynioti siūlu (8 pav., *b*)⁵⁸. Šis kuto sruogų sunėrimas analogiškas

6 pav., a-d. Kutų įnėrimo būdai

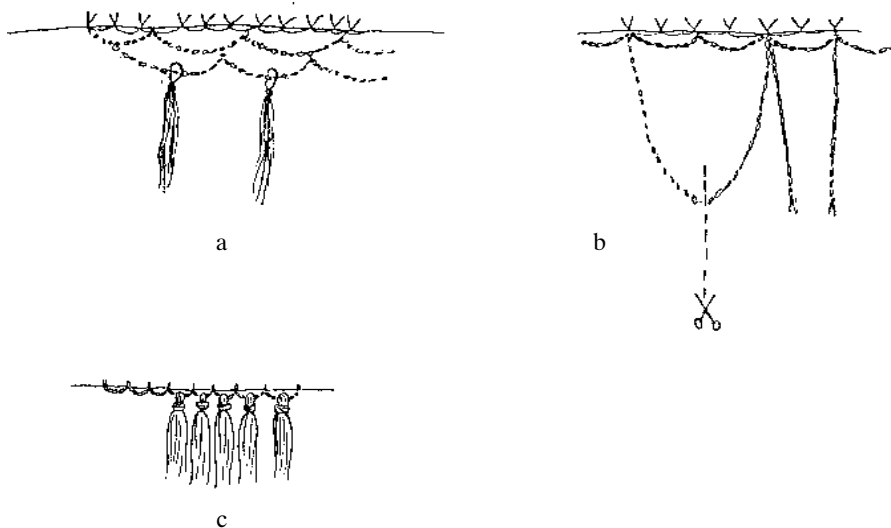
7 pav., a-d. Kutų įnėrimo būdai

8 pav., a, b – kutų įnėrimo būdas, c – Heraklio, tikraisis, mazgas

Heraklio, arba tikrajam, mazgui (8 pav., c), o B. Walker simbolių ir šventų objektų žodyne moterims nurodomas kaip magiškas mazgas⁵⁹.

Kutai tvirtinami prie skaros prineriant vašeliu (9 pav., a-c). Pavyzdžiui, iš Marijampolės rajono skaros kraštas grandinėls raštu kilputėmis apnertas tri-

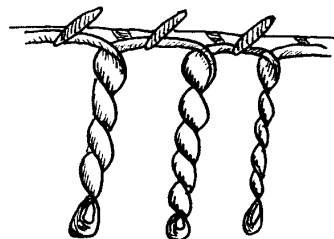
9 pav., a – prinerti ir pririšti kutai, b – prinerti ir perkirpti kutai, c – tautodailininkės O. Jezerskienės daryti kutai

mis eilėmis ir prie jų pririšti kuteliai (9 pav., a)⁶⁰. Kitas variantas: skaros kraštas apneriamas didelėmis kilpomis, kurios paskui ties viduriu perkerpamos (9 pav., b)⁶¹.

Prisiūti kutai

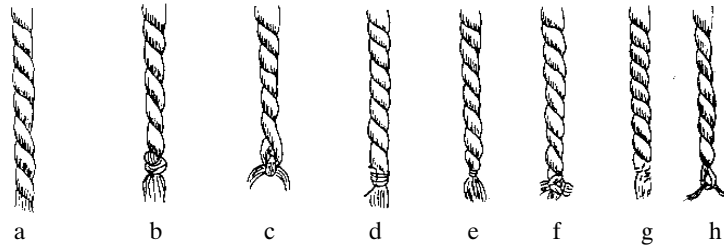
Kutai būdavo tvirtinami prie skaros prisiuvant kutų juostelę (10 pav). Susuktais virvutėmis į vientisą juostelę kutais buvo prekiaujama. Tai rodo kitokia šių kutų vilnos kokybė bei atlikimo technika. Pavyzdžiuose jie sukriai susukti iš plonų vilnos siūlų, spalva tiksliai neatitinka skaros ornamento spalvų. Kutų juostelė būdavo prisiuvama rankomis⁶². Dzūkijoje mėgta siuвамaja mašina prie skarų prisiūti pirktą kutų juostelę⁶³.

T. Aleknavičienė, kilusi iš Varėnos rajono Ginakiemio kaimo, prisiminė, kaip jų kaime darydavo *makrus* skarai: iš vilnonių siūlų žemuoju stulpeliu nunerdavo skaros kraštams juostelę, maždaug 1 cm pločio. Tada darydavo kiekvieną kutą atskirai: nunerdavo 10 cm ilgio pynelę ir ją apnerdavo dar dviem eilėmis. Viename gale surišdavo mazgą ir jį apnerdavo žemuoju stulpeliu, kad būtų storesnis, lyg bumbuliukas. Taip padarytus kutus adata prisiūdavo prie nunertos juostelės, paliekant tarp jų 2 cm tarpus. Šią juostą siūdavo prie skaros krašto iš išvirkščiosios pusės. Tokius kutus darydavo iš vienodų tamsios spalvos siūlų arba derindavo prie kiekvieno langelio spalvos⁶⁴.

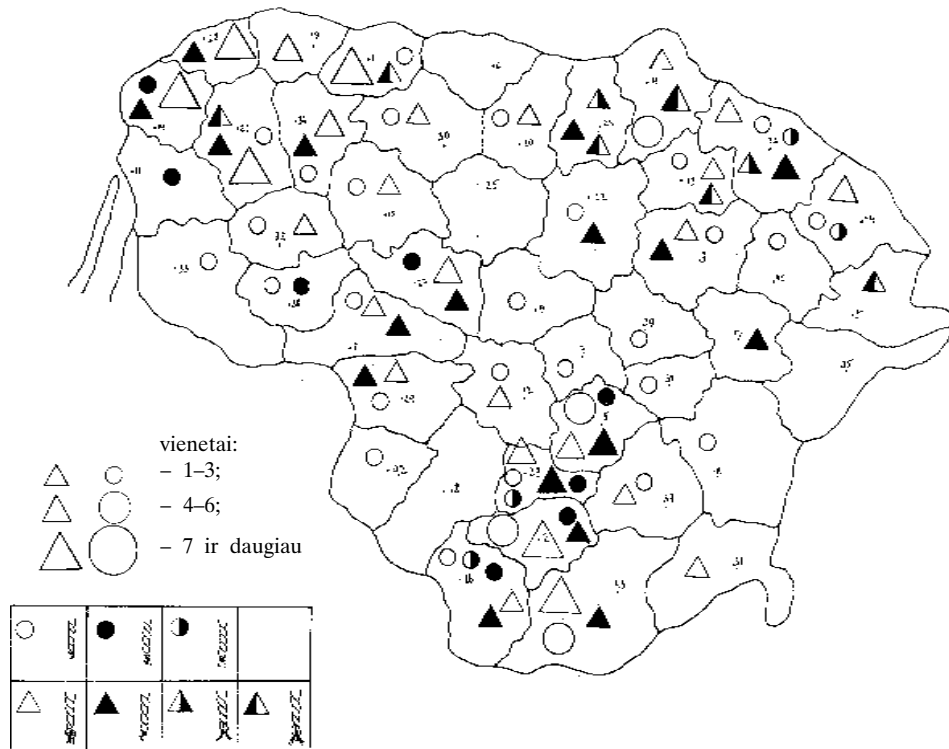

10 pav. Prisiūti kutai

Kutų galai

11 pav., a-h. Kutų galų užbaigimo būdai

Rajonai:	1 – Akmenės	12 – Kauno	23 – Prienų	34 – Širvintų
	2 – Alytaus	13 – Kupiškio	24 – Pasvalio	35 – Švenčionių
	3 – Anykščių	14 – Kretingos	25 – Radviliškio	36 – Telšių
	4 – Biržų	15 – Kaišiadorių	26 – Rokiškio	37 – Trakų
	5 – Ignalinos	16 – Lazdijų	27 – Raseinių	38 – Tauragės
	6 – Joniškio	17 – Molėtų	28 – Skuodo	39 – Ukmergės
	7 – Jonavos	18 – Marijampolės	29 – Šakių	40 – Utenos
	8 – Jurbarko	19 – Mažeikių	30 – Šiaulių	41 – Vilniaus
	9 – Kėdainių	20 – Pakruojo	31 – Šalčininkų	42 – Vilkaviškio
	10 – Kelmės	21 – Plungės	32 – Šilalės	43 – Varėnos
	11 – Klaipėdos	22 – Panevėžio	33 – Šilutės	44 – Zarasų

12 pav. Kutų užbaigimo būdų paplitimas: XIX a. – XX a.

Dažnai kutų galai be jokio užtvirtinimo būna fabrikinės gamybos skarose (11 pav., *a*). Namų ir amatininkų audimo skarose suvytų virvute kutų galuose būna mazgai. Populiariausias užveržtinis paprastasis (3 pav., 11 pav., *b*), rečiau tikrasis mazgas (8 pav., *c*, 11 pav., *c*, 12 pav.). Storų siūlų kutuose arba gal tiesiog norint išlaikyti visą kuto ilgį (rišant mazgą jis trumpėja) kutas apvyniojamas vieną ar kelis kartus tos pačios sruogos siūlu ir užveržiamas (11 pav., *d*) arba daromas dvigubas užveržimas (11 pav., *f*)⁶⁵. Rečiau kutų galai rišti pusmazgiu (11 pav., *h*)⁶⁶. Apvyniojama ir atskiru siūlu, dažnai medvilniniu (11 pav., *e*). Kuto galas buvo ir sudygsniuojamas (11 pav., *g*).

Kutai skarose gali būti ne tik kraštuose, bet ir ištisiniame audinio paviršiuje. Tuomet į audinį įaudžiamas ilgapluoštis siūlas. Skaros iš Trakų rajono dvigubo audinio paviršiuje išilgų ruoželių kryptimi išlindę 1 cm ilgio kuteliai⁶⁷. Tai yra XX a. I pusės fabrikinės gamybos pavyzdys, Lietuvos namų audininkystėje nepastebėtas.

Kutų užbaigimo būdų variantai Lietuvoje paplitę gana tolygiai, išsiskiria tik pusmazgiu ir tikruoju mazgu rištų kutų paplitimas (12 pav.). Šie surišimai dažniausiai daryti *atkočinėse* skarose, kurios buvo paplitusios XIX a. II pusėje – XX a. pradžioje Šiaurės ir Šiaurės rytų Lietuvoje.

Kutų spalvos

Skarose kutai, daryti iš neužaustų siūlų arba pritvirtinti prie audinio susukant virvute, paprastai yra pratęsto skaros ornamento spalvų. Bet tai nėra griežta taisyklė skarose su nesimetriniu spalvų langavimo ornamentu, t. y. kai metimo ir ataudų ruožuose skiriasi 1–2 spalvos. Pavyzdžiui, pusvilnonės languotos skaros (Kaišiadorių r.) galų kutuose įsukta raudonos spalvos siūlų, kurių nebuvo metimo ornamente, bet jie buvo panaudoti atauduose⁶⁸. Juodų ir pilkų langų ornamento skaros kampo kutuose įvertas salotinės spalvos kutas, kuris gražiai užbaigia šio skaros kampo su išsiuvinėta raide kompoziciją⁶⁹.

Spalvingumu pasižymi įvairiai pritvirtinti kutai. Šie kutai yra dviejų trijų spalvų, dažnai viena iš jų yra papildoma, t. y. audinio ornamente nenaudota spalva. Pavyzdžiui, dzūkiškos siaustės (*gūnios*), kuri yra violetinių ir juodų langučių su raudonu dantytu pakraščio ornamentu, kraštuose suverti juodi kuteliai ir pakaitomis apsukti geltonos, violetinės spalvos siūlais⁷⁰. Kutai daryti iš dviejų spalvų sruogelių (7 pav.), apsukami kontrastinės spalvos siūlu: skaros iš Kretingos rajono kutai sudaryti iš baltos ir raudonos spalvų, apsukant baltą sruogą raudonu siūlu, raudoną – žaliu siūlu⁷¹. Aplink skaros kraštus tvirtinami kutai būna ir tik vienos spalvos, pavyzdžiui, žemaitiška raudonai ir juodai languota skara apraišiota juodais siūlais⁷².

Kutai tarsi įrėmina masyvų audinį, papildo ar paryškina jo spalvų ornamentą tuo padarydami skarą gražesnę. Tą patį audinio ornamentą neretai galima rasti keliose skarose, o tokių pačių keliaspalvių kutų beveik ne. Čia pasireiškia audėjų skonio individualumas, išmonė ir kantrybė.

KUTŲ TIPŲ PAPLITIMAS LIETUVOJE XVIII A. PABAIGOJE – XX A.

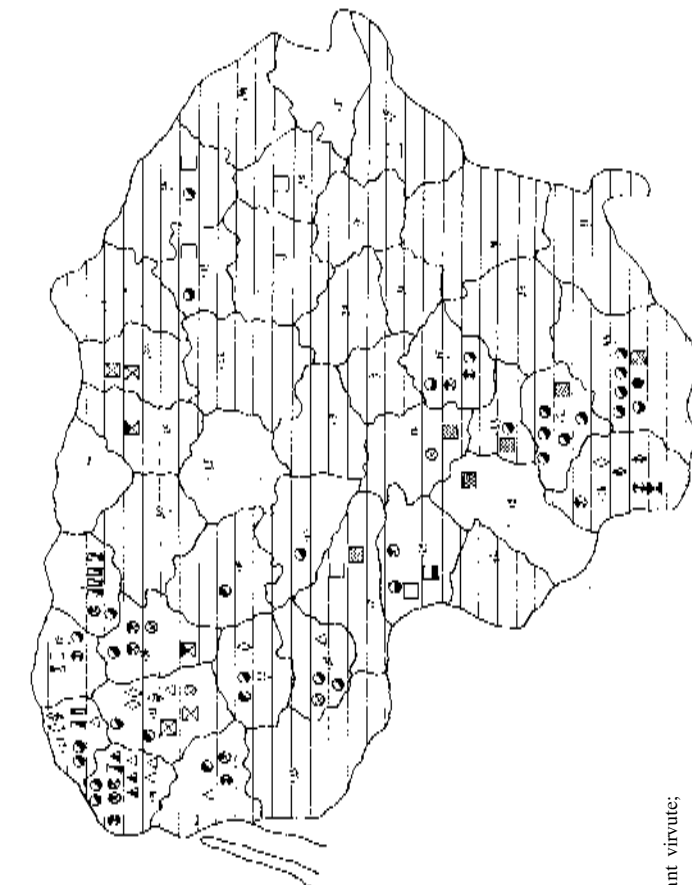
Kutų formavimas iš audeklo siūlų (2 pav., *b*) vyrauja visų etnografinių sričių skarose (13 pav.). Rokiškio, Biržų, Plungės rajonuose užfiksuoti variantai (2 pav., *c*), kai prieš susukant į virvutę siūlai kryžiuojami. Negausus variantas, kai siūlų sruogelės prie audeklo krašto apsukamos siūlu arba užmezgamos ir perskyrus pusiau jungiamos su gretimomis sruogomis (2 pav., *d*) užfiksuotas tik Telšių ir Pakruojo rajonų skarose. Labai retai skarose buvo paliekami palaidi kutai – keturi vienetai iš Kupiškio, Utenos, Rokiškio, Jurbarko rajonų. „Audekliniai“ kutai būdingi tiek namų audimo, tiek fabrikinės gamybos skaroms.

Įverti bei kitais būdais pritvirtinti prie audeklo kutai dažniausiai randami namie austose skarose. Kita išryškėjusi tendencija – šie kutai būdingi Žemaitijos ir Dzūkijos regionų skaroms, ypač Žemaitijos šiaurėje ir Lazdijų rajone. Kutai, kurių vienas kutas daromas iš dviejų trijų spalvų, dažniausiai pasitaiko XIX a. skarose. Dzūkijoje dažnesni atvejai, kai iš dviejų skaros kraštų kutai pritvirtinami, o iš kitų dviejų kraštų jie būna iš audeklo metmenų. Dviejų dalių kutai (7 pav., *c*, *d*) pasitaiko ir fabrikinio ryškiaspalvio audinio skarose⁷³. Jie galėjo būti tvirtinami nusipirkus audinį arba tokiomis skaromis prekiauta, ir ne tik Lietuvoje. Spalvotame slovakų liaudies kostiumų albume pavaizduota krikštamotė apeiginiiais drabužiais su kūdikiu⁷⁴. Jis apdengtas gėlėta didele skara, kurios kutai sudaryti iš raudonų, violetinių sruogų ir kiekvienas jų dar apsuktas geltonu siūlu. Panašūs deriniai pasitaiko žemaitiškose skarose, dzūkiškose gūniuose⁷⁵. A. Kargaudienė ir J. Savickienė teigia, kad lazdijiečių gūnios su puošniaisiais kutais buvo skirtos nešti vaiką į krikštą, pobūvį⁷⁶.

Paskutiniaus XX a. dešimtmečiais austų skarų apdaila mažiau sudėtinga, masinė gamyba diktavo paprastesnius ir greičiau atliekamus kraštų užbaigimo būdus. Kauno miesto „Dailės“ kombinato audėjos skarų neužaustus siūlus, suskirsčiusios pluošteliais ties audinio kraštu, surišdavo vienu *paprastuoju* mazgu (2 pav., *f*). Nusiuvus kraštą zigzagine siuvasiosios mašinos siūle, kutus palikdavo palaidus (2 pav., *a*). Tautodailininkės stengiasi nenutolti nuo autentiškų senosios tekstilės pavyzdžių, tačiau puošybos detales mėgsta daryti saviškai⁷⁷. Tautodailininkė A. Šliūpienė skersadryžių siausčių galuose, prieš tai atlenkusi ir atsiuvusi mašina, kutus deda apmetamuoju mazgu (5 pav., *e*). Matytuose pavyzdžiuose kutai buvo vienos siaustėje vyraujančios spalvos arba sudėti dvispalviais tarpeliais⁷⁸. Panašiai dabar daro tautodailininkė O. Jazerskienė: skersadryžės skaros atsiūtus galus pirmiausia apneria pynelės lankeliais, o į šiuos lankelius *apmetamuoju* mazgu spalvotais tarpais riša siūlų pluošelius (9 pav., *c*). Reikia pastebėti, kad paskutiniaus dešimtmečiais didžiųjų skarų austa gerokai mažiau. Jaunos merginos jas pačios pasidarydavo iš parduotuvėse pirktu audinio, o kutus darydavo iš nuardytų kraštų iki norimo kutų ilgio arba juos pritvirtindavo apmetamuoju mazgu ar prie kraštų prisiuvusios austas kutuotas juosteles, mėgindamos kurti archeologinės skaros vaizdą. Kartais į kutus mėgdavo įrišti vieną tris akmenukus su skylute „dėl laimės“ arba dėl grožio molinį, plastikinį karoliuką⁷⁹.

Aprašyti skarų kutai būdingi ir kitiems lietuvių bei kitų tautų liaudies tekstilės darbams. Šaliko iš Skuodo rajono galuose kutai sudaryti iš dviejų dalių (pakai-

- Rajonai:
 1 – Akmenės
 2 – Alytaus
 3 – Anykščių
 4 – Biržų
 5 – Ignalinos
 6 – Joniškio
 7 – Jonavos
 8 – Jurbarko
 9 – Kedainių
 10 – Kelmės
 11 – Klaipėdos
 12 – Kauno
 13 – Kupiškio
 14 – Kretingos
 15 – Kaišiadorių
 16 – Lazdijų
 17 – Molėtų
 18 – Marijampolės
 19 – Mažeikių
 20 – Pakruojo
 21 – Plungės
 22 – Panevėžio
 23 – Prienų
 24 – Pasvalio
 25 – Radviliškio
 26 – Rokiškio
 27 – Raseinių
 28 – Skuodo
 29 – Sakų
 30 – Šiaulių
 31 – Šalčininkų
 32 – Šilalės
 33 – Širutės
 34 – Širvintų
 35 – Švenčionių
 36 – Telšių
 37 – Trakų
 38 – Tauragės
 39 – Ukmergės
 40 – Utenos
 41 – Vilniaus
 42 – Vilkaviškio
 43 – Varenos
 44 – Zarasų

	A	B	C	D	E
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					

- vyrauja kantai formuoti iš audinio siūlų, susukant virvute;
- prisitūti kantai;
- primerti kantai

13 pav. Kutų formavimo būdų paplitimas. XIX–XX amžiaus vidury

tomis mėlyna – juoda, mėlyna – bordo, mėlyna – balta) ir apsukti raudonu siūlu⁸⁰ (7 pav., *c*). Tokiu principu skaroms daryti kutai XIX a. II pusėje pietų Latvijoje, Krustpilio vietovėje⁸¹, Estijos Saremo saloje taip daryti kutai kartūninei prijuostei⁸² (7 pav., *d*). Kai siūlų sruogelė užmezgama prie krašto ir padalijus ją pusiau jungiama mazgu su kita, – padaryta bordo vilnos su gėlių ornamentu šaliko galuose (Raseinių r.)⁸³. Įverti ir suraišioti rombėlių tinkleliu kutai (5 pav., *f*; *g*) būdingi kašmyro skaroms; galima jų įtaka. Rinktinių juostų kutai daromi ne tik įaudžiant siūlų pluoštelius. Galuose buvo įveriamas įvairiaspalvių purių vilnos sruogų ir suskirsčius pluošteliais apsakamos siūlu. Padalijus kiekvieną pusiau, vėl apvyniojamos sudarant rombėlių tinklelį. Į sudarytas kilpas veriamas papildomų spalvų siūlu⁸⁴. Kutų išdėstymas spalvotais tarpais randamas ir aukštaitiškose prijuostėse, nuometuose, suvalkiečių prijuostėse, takuose, žemaičių žičkiniuose raiščiuose, kilimuose, klaipėdiečių skarelėse, dzūkiskose lovatiesėse bei paklodžių, rankšluosčių galuose⁸⁵. Spalvotais kutaais puošti rankšluosčius, staltieses mėgta ir Baltarusijoje⁸⁶. Tokie kuteliai yra ir estų moters aprangoje⁸⁷ bei latviškose skarose, staltiesėse, marškiniuose⁸⁸. Spalvotų tarpų pinikai su ilgais kutaais matomi XIX a. šilko skaroje iš Šiaurės Afrikos, Maroko⁸⁹. Susiejus šiuos XVIII a. pabaigos – XIX a. tekstilės pavyzdžius galima teigti, kad spalvoti kuteliai buvo būdingi šio laikotarpio audinių puošybai.

IŠVADOS

Vienas iš pagrindinių XVIII a. pabaigos – XX a. Lietuvos moterų dėvėtų skarų puošybos elementų buvo kutai. Didžiosiose, šilto audinio skarose yra trys kutų formavimo tipai: 1) kutai daromi iš neužaustų ar nuardytų audinio metmenų ir ataudų, juos paliekant palaidus arba suskirsčius sruogomis sukant į virvutes, rišant; 2) kutai formuojami įneriant siūlų sruogas, 3) prie audinio krašto prisiuvama kutų juostelė. Tiek namų audimo, tiek fabrikinės gamybos skarose vyrauja pirmasis tipas. Antrojo, trečiojo tipo kutai būdingi namų audimo skaroms, įnerti kutai yra įvairesni, spalvingesni, ypač XIX a. Žemaitijoje ir Dzūkijoje. Spalvoti kutai buvo būdingi XIX a. laikotarpio audinių puošybai. Kai kurie kutų rišimo būdai galėjo atsirasti kitų kultūrų įtakoje, pasitaiko panašių pavyzdžių. XX a. pirmojoje pusėje dažniausiai dėvimos pramoninės skaros su standartiniais kutaais – neužaustų siūlų sruogomis.

Senovės žmonių mitiniame pasaulėvaizdyje mazgų įvaizdžiai turėjo įvairių simbolių reikšmių, siejosi su tradiciniais papročiais, apeigomis ir tikėjimais. XVIII a. pabaigoje – XX a. I pusėje užsisiaučiamų skarų kutuose dekoratyvinės paskirties mazgų rišimas galėjo išlikti kaip mitinio mąstymo liekanos.

XX amžiaus II pusėje skarose pasitaiko įvairių puošybos elementų, kartais turinčių ir maginę reikšmę. Remiantis praėjusių epochų pavyzdžiais, skaros puošybos elementai kuriami individualiai. Pagal I–II tūkst. pradžios rekonstrukcijas papuošimai daromi iš žalvario, vytinių juostelių su kutaais. Kitose – audinio kraštai nuardomi iki norimo kutų ilgio ir paliekami palaidi. Dažnai kutai rišami apmetamuoju mazgu, prineriami. Pramoninėse skarose kutai daromi iš neužaustų kraštų paliekant juos laisvai kaboti arba ties audinio kraštu suraišiojant užverž-

tiniu mazgu. Kutai tapo sunkiai atskiriama didžiųjų vilnionių skarų puošmena. Šio puošimo tradicijų yra ir kitose buities bei aprangos dalyse.

Gauta
2001 09 20

Nuorodos

- ¹ F. Boucher, *A History of Costume in the West*, Thames and Hudson, 1997, p. 452.
- ² A. Tamošaitis, Senoviškų rankdarbių raštai, *Sodžiaus menas*, Kaunas, 1934, t. 6, p. 22–25.
- ³ A. Tamošaitienė, *Mūsų rankdarbiai*, Kaunas, 1939, p. 28–32.
- ⁴ Lietuvos istorijos instituto, Etnologijos skyriaus rankraštyno bylos 1944, 1945, 2042, 2061.
- ⁵ M. Glemžaitė, Verpimo ir audimo tradicijos Lietuvoje, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1958, t. 1, p. 223.
- ⁶ T. Jurkuvienė, *Tautinis kostiumas vaikams ir jaunimui*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1993, p. 97–98.
- ⁷ *Lietuvių kalbos žodynas*, ats. red. J. Kruopas, Vilnius, 1966, t. VII, p. 783.
- ⁸ *Rusų-lietuvių kalbų žodynas*, sud. Ch. Lemchenas, Vilnius, 1983, t. II, p. 188; *Русско-чешский словарь*, под ред. Л. В. Копецкого и О. Лешки, Москва, Прага, 1978, с. 443; *Русско-украинский словарь*, сост. Д. И. Танич, И. С. Олейник, Киев, 1980, с. 337.
- ⁹ A. S. Gonsalves, *Makramé*, California, 1977, p. 5.
- ¹⁰ A. Н. Баскаков, Н. П. Голубева, А. А. Кямилава, *Турецко-русский словарь*, Москва, 1977, с. 596.
- ¹¹ A. S. Gonsalves, op. cit. p. 5.
- ¹² *Беларуска-рускі слоўнік*, пад рэд. К. К. Крапівы, Масква, 1962, с. 410.
- ¹³ V. Vaitkevičiūtė, *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1979, p. 225.
- ¹⁴ A. Stravinskienė, Kur bėga Šešupė, *Muziejai ir paminklai*, 1969 12, p. 55.
- ¹⁵ A. A. Воолмаа, М. К. Милювене, М. К. Слава, Наплечные покрывала и платки, *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда*, отв. ред. Г. С. Маслова, Рига, 1986, с. 70.
- ¹⁶ „<...> Limbus vestitum & peristromatum fimbria hirsuta. Makrai rubu ir kitu rediklu / kutai, maknos“. K. Sirvydas, *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, fotografuotinis leidinys, įvadas ir rodyklė K. Pakalkos, Vilnius, 1979, p. 162.
- ¹⁷ „<...> Villi complicati. Maknos suveltos“, ibid, p. 238, „<...> villus, floccus vellus vellus, lanugo, maknas / tubas“. „<...> villosus, hirsutus, horridus, lanuginosus. maknatas / tubuotas“. *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, parengė Kazys Pakalka, Vilnius, 1997, p. 146, „Nodus vel nodulus villosus. Kutas“, *Pirmasis lietuvių ...*, p. 242.
- ¹⁸ Dėl tokio šio žodžio reikšmės aiškinimo kyla abejonių, nes lenkų ir lotynų k. žodžių prasmės kiek kitokios, t. y. „Kuchćie / lixa. Kukcikas“. *Senasis Konstantino...*, p. 508.
- ¹⁹ E. Wilson, *8000 Years of Ornament. An illustrated handbook of motifs*, British Museum Press, 1994, p. 180, ill. 9: 14. „<...> Square, True, Hard, Flat, Common and Ordinary“.
- ²⁰ Drabužiai ir avalynė, *Namų ūkio enciklopedija*, Vilnius, 1988, p. 305.
- ²¹ М. Кузьмина, *Макраме*, Москва, 1994, с. 24.
- ²² „Nebemoki tikro mazgo surišť – žmogus perniek“. Pateikėja A. Kaulakienė (g. 1920 m. Kavarskas, Anykščių r.), gyv. Panemunėlio geležinkelio stotyje, Rokiškio r. Užrašė autorė, 2001 m.
- ²³ U. Becker, *Simbolių žodynas*, Vilnius, 1996, p. 151.

- ²⁴ B. G. Walker, *The women's dictionary of symbols and sacred objects*, USA, 1995, p. 142–143.
- ²⁵ A. Vyšniauskaitė, Laidotuvės, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, 1995, p. 446.
- ²⁶ P. Dundulienė, Liaudies medicina, *Lietuvių etnografija*, Vilnius, 1982, p. 215.
- ²⁷ V. Krėvė-Mickevičius, Mūsų paukščiai: Gandras mūsų prietaruose ir burtuose, *Mūsų tautosaka*, Kaunas, 1930, t. 1, p. 65.
- ²⁸ E. Usačiovaitė, *Lietuvių liaudies ornamentai: valstiečių baldų puošybos ir simbolikos bruožai*, Vilnius, 1998, p. 60.
- ²⁹ Iš autorės stebėjimų ir vaikystės patirties.
- ³⁰ K. Moszyński, *Kultura ludowa słowian. Kultura materialna*, Warszawa, 1967, t. 1, il. 378.
- ³¹ F. Boucher, op. cit., p. 17, pav. 22; J. Harris, *5000 years of Textiles*, London, 1995, p. 66.
- ³² I. Nėnienė, Etnosimbolinė kultūra, *Darbai ir dienos*, Kaunas, 1999, Nr. 11(20), p. 45–51.
- ³³ F. Boucher, op. cit., p. 38, 46.
- ³⁴ Sk 15, 38. Įst 22, 12, *Šventasis raštas. Senasis Testamentas*, paaiškinimus parengė K. Platelis, Vilnius, 1990, p. 202, 267, 578.
- ³⁵ F. Boucher, op. cit., p. 127.
- ³⁶ R. Guzevičiūtė, *Europos kostiumo tūkstantmetis (X–XX a.)*, Vilnius, 2001, p. 17–18.
- ³⁷ S. Paine, *Embroidered Textiles. Traditional Patterns from Five Continents*, London, 1995, il. 152, 169, 170.
- ³⁸ V. Ģinters, Latviešu tautas tērpū aizvēsture, *Ievads latviešu tautas tērpū vēsturē*, Rīga, 1936, lpp. 28, att. 15, Liepkalnes pag. Kesteri. VVM.
- ³⁹ P. Dundulienė, Kalendorinių švenčių papročiai ir apeigos, op. cit., p. 281.
- ⁴⁰ R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai*, Vilnius, 1997, p. 47–48, 50.
- ⁴¹ V. Ģinters, op. cit., lpp. 53.–26, att. 47; A. Zariņa, *Seno Latgaļu apģērbs 7.–13. gs.*, Rīga, 1970, lpp. 65, 77.
- ⁴² J. Matuliauskienė, Slucko juostos, *Lietuvos dailės muziejus. Metraštis*, t. 1, p. 188.
- ⁴³ A. Vyšniauskaitė, Vedybos, op. cit., p. 326.
- ⁴⁴ *Senasis Konstantino Sirvydo...*, p. 158. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas...*, p. 221, 238, 524.
- ⁴⁵ E. Usačiovaitė, op. cit., p. 59.
- ⁴⁶ *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1984, t. 13, p. 557.
- ⁴⁷ LDM. LA 2362.
- ⁴⁸ LDM. LD 133, LD 500, LA 2681.
- ⁴⁹ LDM. LA 4678, LD 440.
- ⁵⁰ LDM. LA 669, LA 664, LA 661, LA 1347.
- ⁵¹ LDM. LA 665, LA 662, LA 375, LA 1175.
- ⁵² LDM. LA 1257, LD 45.
- ⁵³ LDM. LD 46.
- ⁵⁴ LDM. LA5289.
- ⁵⁵ LDM. LA 1440, LD 4.
- ⁵⁶ LDM. LA 4023, LA 3327.
- ⁵⁷ LDM. LA 2481.
- ⁵⁸ LDM. LA 4542.
- ⁵⁹ U. Becker, op. cit., p. 151; B. G. Walker, op. cit., p. 142.
- ⁶⁰ LDM. LA 2841.
- ⁶¹ Pateikėja Joana Nėnienė, g. 1930 m., Varekonių k. (Kauno r.), gyv. Kaune. Užr. autorė 1996 m., *ES* b. 1945, l. 10.

- ⁶² Pateikėja V. Stanaitienė, g. 1945, Naujatrobių k., Kauno r., gyv. Kaune. Skara iš Kvesų k., Vilkijos apyl. Kauno r. Užr. autorė 1998 m. *ES*, b. 2174. l. 34.
- ⁶³ *LDM*. LA 2298, LA 2810.
- ⁶⁴ Pateikėja Teofilė Aleknavičienė, g. 1932 m. Ginakiemio k., Varėnos r., gyv. Vilniuje. Užr. autorė 1998 m., *ES*, b. 2061, l. 4.
- ⁶⁵ *ČDM*. E6493.
- ⁶⁶ *ČDM*. E 6156. RKM 33177.
- ⁶⁷ Pateikėja A. Andriušienė, g. 1934, Pagrendos k., Trakų r., gyv. Kaune. Užr. autorė 1996 m. *ES*, b. 2174, l. 10–11.
- ⁶⁸ *ČDM*. E 3988.
- ⁶⁹ *LDM*. LA 4226.
- ⁷⁰ *LDM*. LD 45.
- ⁷¹ *ČDM*. E 2379.
- ⁷² S. Bernotienė, *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab. – XX a. pr.*, Vilnius, 1974, 288, 304 pav.
- ⁷³ *LDM*. LA 4021, LA 1249.
- ⁷⁴ M. Benka, M. Benža, *Odev nášho l'udu*, Osveta, 1983, 86, 87 pav. (slovakų k.).
- ⁷⁵ *LDM*. LA1359, LA1435, LA 4542, LD 45; *ČDM*. E 3624, E 6493.
- ⁷⁶ A. Kargaudienė, J. Savickienė, Gūnios kūdikiui nešioti, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1979 ir 1980 metais*, Vilnius, 1981, p. 40.
- ⁷⁷ Pateikėja Ona Jazerskienė, g. 1922, Piliuonos k., Kauno r., gyv. Kaune. Užr. autorė 1998 m., *ES*, b. 2061, l. 9.
- ⁷⁸ Tautinių kostiumų paroda Vilniuje, Tautodailininkų sąjungoje 1998 01.
- ⁷⁹ Pateikėja Dovilė Kulakauskienė, g. 1969 m. gyv. Kaune. Užr. autorė 1998 m. *ES*, b. 2061, l. 16; anoniminiai autorės stebėjimai Kaune 1996–2000 m.
- ⁸⁰ *ČDM*. E 3634.
- ⁸¹ *Latviešu tautas tērpi. Vidzeme*, Z. Bremze, V. Rozenberga, I. Ziņģīte, Rīga, 1995, t. 1, lpp. 161.
- ⁸² *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда*, с. 76.
- ⁸³ *ČDM*. E 1581.
- ⁸⁴ *Lietuvių liaudies menas: Juostos*, parengė A. Mikėnaitė, J. Balčikonis, Vilnius, 1969, 5, 78, 84, 176, 181–183, 185, 208, 212 pav.
- ⁸⁵ *Lietuvių liaudies menas: Drabužiai*, parengė J. Balčikonis, S. Bernotienė ir kt., Vilnius, 1974; S. Bernotienė, *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XIII a. pab. – XX a. pr.; Lietuvių liaudies menas: Audiniai*, sudarė J. Balčikonis, M. Glemžaitė ir kt., V., 1957, kn. 1; *Lietuvių liaudies menas: Audiniai*, sudarė J. Balčikonis, M. Glemžaitė ir kt., Vilnius, 1962, kn. 2.
- ⁸⁶ А. Н. Курилович, *Беларусское народное ткачество*, Минск, 1981, с. 90–92.
- ⁸⁷ M. Kaarma, A. Voolma, *Eesti rahvarõivad*, Tallin, 1981.
- ⁸⁸ *Latvju raksti*, Paris, t. 1–2, 1990.
- ⁸⁹ J. Harris, op. cit., p. 288.

Inga Nėnienė

SHOWL TRIMMING IN LITHUANIA: FRINGE

S u m m a r y

One of the main elements in the decoration of wraps worn by women from the end of the 18th century till the 20th century was a fringe. There are two types of fringe formation in big and warm material wraps: 1) fringe is made of unwoven or unraveled

warp and weft of the cloth by leaving it untied, dividing it up into skeins or twisting it up into repelets; 2) and 3) fringe is formed by fastening the skeins or the fringe crocheting, sewing or tying them up in different ways. The first type prevails both in home woven and in the manufactured wraps. Fringe of the other types is characteristic of home-made wraps; they are more diverse and colourful, especially those of the 19th century Žemaitija and Dzūkija.

Coloured fringe is characteristic of the 19th century textile decoration. Some ways of tying fringe could appear under the influence of other cultures where similar examples can be found. In the first half of the 20th century manufactured wraps with standard fringe (unwoven skeins of yarn) were worn most often.

In the mythical world outlook of ancient people, the image of fringe had different symbolic meanings and was related to traditional customs, rituals and beliefs. Decorative knots of fringe in the wraps of the period between the beginning of the 18th century and the first half of the 20th century could remain alive as the survivals of the mythical way of thinking.

In the second half of the 20th century, various elements of wrap decoration, sometimes having an additional magical significance, are found. The conclusion drawn on the basis of examples of the past epochs claims that the elements of wrap decoration were formed individually. According to the reconstructed examples of the 1st and the beginning of the 2nd millennium adornments were made of bronze woven sashes with fringe. In the other wraps the border of the cloth was unraveled till the desired length and then left loose. Besides, fringes are tied in warped knots or crocheted in many cases. Fringe in manufactured wraps was formed from the unwoven border by leaving it to hang freely or by tying in simple knots at the border of the cloth. In the course of time fringe became an inseparable decoration of woolen wraps. The tradition of this kind of adornment was also common in other articles of clothing and in the mode of life.